

ПОЛОНКА І. А.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри профільних та спеціальних
юридичних дисциплін
(Буковинський університет)

УДК 340.12 (045)

ТЕОРЕТИКО-ОНТОЛОГІЧНЕ ПІДґРУНТЯ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ

У статті порушується актуальне питання дослідження принципів правомірної поведінки. Висвітлено поняття та основні ознаки даної категорії. Охарактеризовано класифікацію принципів правомірної поведінки відповідно до таких критеріїв: а) принципи правомірної поведінки, що декларують загальнолюдські цінності; б) принципи, що декларують побудову державної влади та характеризують правову систему; в) принципи правомірної поведінки, що є правовою базою для реалізації основоположних соціальних прав; г) принципи правомірної поведінки, що випливають з філософського розуміння даної категорії.

Ключові слова: *правомірна поведінка, принцип, принципи права, принципи правомірної поведінки, ознаки принципів правомірної поведінки.*

В статье поднимается актуальный вопрос исследования принципов правомерного поведения. Освещены понятие и основные признаки данной категории. Охарактеризована классификация принципов правомерного поведения согласно следующим критериям: а) принципы правомерного поведения, декларирующие общечеловеческие ценности; б) принципы, которые декларируют построение государственной власти и характеризуют правовую систему; в) принципы правомерного поведения, являющиеся правовой базой для реализации основных социальных прав; г) принципы правомерного поведения, вытекающие из философского понимания данной категории.

Ключевые слова: *правомерное поведение, принцип, принципы права, принципы правомерного поведения, признаки принципов правомерного поведения.*

The article deals with issues of research of legal behavior principles. The concept and main features of this category have been revealed. The classification of legal behavior principles has been characterized according to following criteria: а) principles of legal behavior declaring universal values; б) principles which declare construction of government and describe legal system; в) principles of legal behavior that is legal basis for realization of fundamental social rights; г) principles of legal behavior arising from philosophical understanding of this category.

Key words: *legal behavior, principle, principles of law, principles of legal behavior, features of principles of legal behavior.*

Вступ. Зміни в суспільстві вимагають глибокого знання і розуміння основних принципів правомірної поведінки. На сучасному етапі розвитку держави правові уявлення людини прямо залежні від економічних, політичних, ідеологічних та інших змін, які відбуваються у державі та суспільстві. Саме тому принципи правомірної поведінки сприяють розширенню загального кругозору громадян, їх уявлень про життя суспільства, діяльність нашої держави, основні норми взаємовідносин людей, про допустиме і неправомірне.

Від правильного використання принципів правомірної поведінки значною мірою залежить ефективність правотворчої, правозастосовної, судової та інших різновидів юридичної практики. Вони служать не тільки певним орієнтиром для законодавців, практиків та інших суб'єктів права, але є й критерієм оцінки діяльності та поведінки людини.

Адекватне використання принципів правомірної поведінки у своїй практичній діяльності свідчить про високий рівень правосвідомості та правової культури громадян і посадових осіб.

Правильна організація принципів правомірної поведінки у громадян сприяє формуванню розуміння необхідності і доцільності закону, його гуманності і справедливості. Завдяки принципам правомірної поведінки людина отримує чітке уявлення про дозволене, у неї розширюються можливості для вибору в поведінці і прийнятті відповідного рішення у різних життєвих ситуаціях.

Зважаючи на таку актуальність даної проблеми, доводиться констатувати, що вона на сьогодні є недостатньо дослідженою, однак має визначальне значення для розбудови правової держави й ефективного функціонування освіченого та розвиненого громадянського суспільства.

Фундаментальні основи теорії правомірної поведінки та принципів права розглядали: С.С. Алексєєв, І.П. Бахновська, А.М. Колодій, В.М. Кудрявцев, В.В. Лазарєв, С.П. Погребняк, П.М. Рабінович, І.С. Самощенко, О.Ф. Скакун, Т.І. Фулей, О.О. Уварова та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження онтологічно-теоретичних особливостей підгрунтя розуміння поняття та класифікації принципів правомірної поведінки.

Результати дослідження. Принципи права тісно взаємопов'язані з правомірною поведінкою. Вони значною мірою впливають на її формування, а також втілюються в безлічі норм права та слугують своєрідною системою координат, у рамках якої розвивається право і відповідно формується поняття правомірної поведінки.

Для формування поняття принципів правомірної поведінки необхідно визначити зміст категорії «принцип». У нашому розумінні, принцип – це те, що лежить в основі певної теорії науки, є внутрішнім переконанням людини, основне правило поведінки. Інакше кажучи, це – переконання, норма, правило, яким керується будь-хто у житті та визначає своє ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності.

Відзначимо, що принципи правомірної поведінки – це продукт свідомості й волі людей, які містять незаперечні вимоги, нормативно-керівні ідеї та положення, що визначають зміст і спрямованість поведінки людей за допомогою норм права, та об'єктивно зумовлені матеріальними умовами існування суспільства, які ставляться до учасників суспільних відносин із метою гармонійного поєднання індивідуальних, групових і громадянських інтересів.

Для осіб, яких стосуються ці основні вимоги, чию діяльність вони регламентують, принципи є приписами до дії. Принципи можна визнати чимось подібним до мірила відповідності, зразка або правильності при оцінці дій громадян [1, с. 45].

Принципи правомірної поведінки коріняться в її основі, формують її, визначають зміст і спрямованість правомірних дій громадян. Крім цього виступають безпосередніми агентами формування юридичного світогляду особи, спрямовуючи її подальшу поведінку.

Достатньо обґрунтовані та витримані на практиці принципи правомірної поведінки формують розвинуте громадянське суспільство, правову державу і здійснюють належне правове регулювання. Вони також слугують основним орієнтиром всієї правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності державних органів, формують палітру дозволеного та забороненого у повсякденній життєдіяльності людей. Від ступеня їх дотримання залежить рівень злагодженості, стабільності та ефективності правової системи життя конкретного індивіда зокрема та суспільства й держави в цілому.

Для повноти та об'єктивності дослідження доцільно виділити основні ознаки принципів правомірної поведінки. На нашу думку такими можуть бути:

1) нормативність – будь-яке соціальне явище характеризується нормативністю, якщо воно здатне впливати на поведінку суб'єктів;

2) загальний та загальнообов'язковий характер (неперсоніфікований і невизначений характер) – норма встановлює правило поведінки для невизначеної кількості осіб;

4) незаперечні вимоги, нормативно-керівні ідеї, які виражають сутність правомірної поведінки і складають її головний зміст;

5) нормативно регулятивні, об'єктивно зумовлені, історичні й ідейно-політичні правила поведінки;

6) у яких відображаються найважливіші закономірності і підвалини правової життєдіяльності індивідуальних, групових і громадянських інтересів;

7) суспільно обумовлені та спрямовані на захист суспільно визначених цінностей;

8) які забезпечуються державою.

На основі вищенаведеного розглянемо класифікацію принципів правомірної поведінки:

1. Принципи правомірної поведінки, що декларують загальнолюдські цінності:

– принцип свободи є абсолютним благом і може бути обмежений лише необхідністю забезпечення свободи іншої особи. Даний принцип узгоджує рішучість індивіда бути самим собою і повноту його життєвих проявів із простором юридичних дозволів і заборон, стимулів і обмежень [2, с. 48];

– принцип гуманізму визнає ставлення до людини, як до найвищої соціальної цінності, а благо людини, її право на щастя, честь, гідність та виявлення своїх здібностей є критерієм прогресивних соціальних інститутів;

– принцип правильності – основні вимоги правомірної поведінки і повинні виражати не тільки волю законодавця, а й відповідати нормам моралі, звичаєвим нормам і не суперечити сформованим протягом тривалого розвитку суспільства ціннісним переконанням громадян;

– принцип моральності – система формальних у вигляді правових приписів поглядів, уявлень, норм та оцінок, що регулюють поведінку людей у суспільстві, практична реалізація положень яких забезпечується громадським осудом та іманентним імперативом соціалізованого індивіда.

2. Принципи, що декларують побудову державної влади та характеризують правову систему:

– принцип верховенства права – основна правова цінність, що містить у собі систему ціннісних орієнтирів правомірної поведінки щодо забезпечення правопорядку. На цьому принципі ґрунтується правомірна поведінка. Однак під впливом певних обставин правомірне може розвиватися, їх цінності втрачаються й особа починає дотримуватися заборон чи виконувати обов'язки, передбачені нормами права через небажання нести відповідальність;

– принцип рівності (антидискримінаційний) – забезпечення всім без винятку суб'єктам суспільних відносин однакового переліку прав і обов'язків, визнаних законом, можливості об'єктивного вирішення юридичних конфліктів. Він ґрунтується на ідеї, відповідно до якої рівне в юридичному розумінні ставлення належить усім незалежно від етнічної, расової, релігійної належності, кольору, шкіри, мови, статі, політичних переконань, а також гарантує рівність прав і обов'язків індивідів. Принцип рівності можна поділити на: рівність перед законом; рівність перед судом; рівність прав і свобод людини і громадянина; рівність обов'язків людини і громадянина – завдяки їх поєднанню особа здатна на раціональне осмислення своєї суспільної ролі;

– принцип справедливості – збалансованість і певна гармонійність між витратами, зусиллями та відповідною реакцією на це суспільства, вираженою у вигляді винагороди, захоплення чи осудження. Він впливає на процес формування ціннісно-ідеологічних переконань особи та знаходить найяскравіший вираз саме у контексті права. Сутність цього принципу полягає у відповідності між поведінкою громадян і соціально-правовим становищем [3, с. 10];

– принцип демократизму – правомірні дії, які відображають інтереси максимальної кількості населення країни. Розуміння державно-правових інститутів та їх функціонування з метою вираження і захисту інтересів народу, який, у свою чергу, повинен володіти основним важелем впливу на процес формування права за допомогою наявних у розвиненому суспільстві демократичних інститутів;

– принцип законності – це система керівних положень та ідей, що є засобом формування мотивів правомірної поведінки та переконання суб'єктів із приводу необхідності дотримання законів. Принцип законності виступає найважливішим критерієм правомірної поведінки;

– принцип взаємної відповідальності держави і особи виражає принцип «дозволено все, що не заборонено законом» або «дозволено все, що прямо передбачено в законі»;

– принцип розумності являє собою зважене вирішення питання регулювання поведінки людей з урахуванням інтересів усіх громадян, враховуючи накопичені у суспільстві уявлення за даних історичних умов інтелектуальних можливостей, знань, досвіду з метою забезпечення справедливості, балансу інтересів у суспільстві.

3. Принципи правомірної поведінки, що є правовою базою для реалізації основоположних соціальних прав:

– принцип правової визначеності та правової безпеки. Суб'єкти права повинні мати змогу планувати свої дії з упевненістю, що знають про їх правові наслідки;

– принцип пропорційності. Відповідно до нього правові обмеження повинні переслідувати істотну й легітимну мету, й при цьому мають бути об'єктивно виправданими й обґрунтованими;

– принцип добросовісності – це принцип, який передбачає необхідність сумлінної та чесної поведінки суб'єктів при виконанні своїх юридичних обов'язків і здійсненні своїх суб'єктивних прав;

– принцип загальнообов'язковості норм права для всього населення країни і пріоритету цих норм перед іншими соціальними нормами;

– принцип юридичної відповідальності за винну, протиправну поведінку і визнання кожного невинуватим до тих пір, доки вона не буде встановлена судом – «принцип презумпції невинуватості»;

– принцип недопущення зворотної сили законів, які встановлюють нову або більш тяжку юридичну відповідальність, а також гуманності покарання, що сприяє виправленню засудженого [4, с. 97];

– принцип готовності до повсякденного співвідношення своєї поведінки з принципами та нормами закону і до сприяння формуванню такої ж позиції у інших членів суспільства;

– принцип розуміння соціальної ролі закону і переконання в необхідності його точного дотримання;

– принцип оперативності надання правової інформації – громадяни мають повне право знати свої основні права та обов'язки, а держава, у свою чергу, в особі компетентних органів зобов'язана донести до них усі зміни, що відбуваються у законодавстві нашої країни [5, с. 9];

– принцип поєднання переконання і примусу – це універсальний принцип соціального управління, який проникає через усю систему стимулюючих методів, у тому числі застосовуючи методи примусу;

– принцип системності та взаємоузгодженості передбачає взаємозумовлений і пропорційно взаємоузгоджений розгляд елементів правомірної поведінки, що перебувають у взаємозв'язку і взаємозалежності один від одного, утворюють певну цілісність та єдність;

– принцип загальнозначущості, соціальної схвальності та соціальної цінності для суспільства, держави і особи, що виражає аксіологічний зміст правомірної поведінки;

– принцип соціальної обумовленості та адекватності, який виражає відповідність, адекватність правомірної поведінки об'єктивним потребам суспільного життя;

– принцип, що виражає свідомий та вольовий характер особи, характеризується добровільністю, переконаністю та цілеспрямованістю своїх дій;

– принцип бажаності і допустимості. Правомірна поведінка може бути як суспільно необхідна, бажана та корисна, так і не виражати ніякої соціальної цінності. Однак у зв'язку з відсутністю шкідливих наслідків держава дозволяє таку поведінку, визнаючи її правомірною;

– принцип глибокої поваги до правової основи держави і суспільного життя та відповідності інтересам громадянського суспільства;

– принцип відповідності правомірної поведінки нормам права, існуючим у суспільстві;

– принцип гарантованості та охорони державою.

4. Принципи правомірної поведінки, що впливають із філософського розуміння даної категорії:

– онтологічний принцип – найзагальніший принцип буття світу, людини, суспільства, що виражає фундаментальні проблеми існування, розвитку сутнісного, найважливішого та відображає особливості основ, витоків та первоначал права, що існують об'єктивно, тобто незалежно від людини і її свідомості;

– гносеологічний принцип виражає процеси, закони, форми і методи одержання знання про навколишню реальність та окреслює шляхи досягнення об'єктивної істини у праві;

– антропологічний принцип виявляється в площині правоздатності та правовідносин осіб, інститутів, формувань; у персоніфікації суб'єктом права в абстрактній формі його буття та існування, пов'язаного з розумінням природи людини та права, людини в праві [2, с. 49];

– деонтологічний принцип правомірної поведінки виражає вказівку на те, як повинно бути, враховуючи при цьому один із найважливіших аспектів, коли норма права збігається з нормами моралі.

Висновки. У процесі дослідження ми здійснили класифікацію принципів правомірної поведінки і відповідно до наступних критеріїв виділили такі принципи: а) принципи правомірної поведінки, що декларують загальнолюдські цінності: принцип свободи, принцип гуманізму, принцип правильності, принцип моральності; б) принципи, що декларують побудову державної влади та характеризують правову систему: принцип верховенства права, принцип рівності, принцип справедливості, принцип демократизму, принцип законності, принцип взаємної відповідальності держави і особи, принцип розумності; в) принципи правомірної поведінки, що є правовою базою для реалізації основоположних соціальних прав: принцип правової визначеності та правової безпеки, принцип пропорційності, принцип добросовісності, принцип загальнообов'язковості норм права, принцип системності та взаємоузгодженості тощо; г) принципи правомірної поведінки, що впливають із філософського розуміння даної категорії: онтологічний, гносеологічний, антропологічний та деонтологічний принципи правомірної поведінки.

У результаті дослідження ми дійшли висновку, що принципи правомірної поведінки відіграють роль своєрідних критеріїв оцінювання відповідності та адекватності поведінки індивіда до приписів права, сприяють розвитку правової культури та правосвідомості, і як наслідок – розбудови демократичної, правової держави.

Список використаних джерел:

1. Колодій А.М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація / А.М. Колодій // Альманах права. – 2012. – № 3. – С. 42–46.
2. Донченко О.П. Свобода, як категорія права (герменевтичний аспект) / О.П. Донченко // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 50. – С. 45–50.
3. Фулей Т.І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01 / Т.І. Фулей; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 20 с.
4. Уварова О.О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика [Текст] : монографія / О.О. Уварова ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х. : Друкарня МАДРИД, 2012. – 194 с.
5. Бахновська І.П. Основоположні принципи права як інтегруючий елемент правової системи України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01 / І.П. Бахновська ; Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – Х., 2011. – 19 с.
6. Погребняк С.П. Основоположні принципи права : автореф. дис. ... на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.01 / С.П. Погребняк; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 36 с.

